

The Strategic Impacts of the Fatwa by Ayatollah Khamenei on the Prohibition of Nuclear Weapons on International Law and Peaceful Nuclear Policies

Mohsen Rayeji

Law Department, Kish International Branch, Islamic Azad University, Kish Island, Iran.

m.bidi772@gmail.com

id 0000-0000-0000-0000

Mostfa Amiri

Assistant Professor, Law Department, Shiraz Branch, Islamic Azad University, Shiraz, Iran, (Corresponding author).

mohsenrayeji1@gmail.com

id 0000-0000-0000-0000

Mostafa Taghizadeh Ansari

Assistant Professor, Law Department, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

ahmadi_mohsen1364@yahoo.com

id 0000-0000-0000-0000

Abstract

The nuclear program of the Islamic Republic of Iran has faced extensive challenges on the international stage from its inception. One of the most significant turning points in this journey was the historic fatwa issued by His Eminence Ayatollah Khamenei in 2004, declaring the prohibition of the use of nuclear weapons. This fatwa has had profound impacts on Iran's nuclear policies and its relations with the global community. Alongside Iran's commitments to international regimes such as the Non-Proliferation Treaty, this fatwa has not only served as an ethical and religious framework for the peaceful use of nuclear energy but has also emerged as an influential factor in Iran's international and diplomatic policies toward nuclear-armed states and international institutions. This article aims to analyze the strategic impacts of the fatwa by His Eminence Ayatollah Khamenei on international law and the peaceful nuclear policies of the Islamic Republic of Iran, examining its legal, political, and diplomatic dimensions. Content analysis and comparative methods are employed to explore how Iran interacts with international norms, particularly in the context of the peaceful use of nuclear energy and international commitments. The findings indicate that while the fatwa by His Eminence Ayatollah Khamenei has strengthened the legitimacy of Iran's peaceful nuclear program, it has also introduced new challenges in nuclear negotiations and the country's international engagements with nuclear-armed powers and international organizations.

Keywords: Fatwa, Nuclear Weapons, International Law, Peaceful Nuclear Policies, Islamic Republic of Iran, NPT.

فصلنامه مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی

دوره ۲، شماره ۱، شماره پیاپی (۵)، بهار ۱۴۰۳، ص. ۹۸-۶۵

بهرار ۱۴۰۳/۰۳/۲۵ تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۳/۲۵ تاریخ پذیرش:

۱۴۰۲/۰۹/۲۲ تاریخ دریافت:

بهرار ۱۴۰۲/۰۹/۲۲ تاریخ دریافت:

مقاله پژوهشی

تأثیرات راهبردی فتوای آیت‌الله خامنه‌ای در حرمت استفاده از تسلیحات هسته‌ای بر حقوق بین‌الملل و سیاست‌های صلح‌آمیز هسته‌ای

محسن رایجی

گروه حقوق، واحد بین‌الملل کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، جزیره کیش، ایران.

m.bidi772@gmail.com

id 0000-0000-0000-0000

مصطفی امیری

استادیار، گروه حقوق، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران (نویسنده مسئول).

mohsenrayeji1@gmail.com

id 0000-0000-0000-0000

مصطفی تقی زاده انصاری

استادیار، گروه حقوق، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

ahmadi_mohsen1364@yahoo.com

id 0000-0000-0000-0000

چکیده:

برنامه هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران از ابتدا با چالش‌های گسترده‌ای در سطح بین‌المللی روبه‌رو بوده است. یکی از مهم‌ترین نقاط عطف در این مسیر، فتوای تاریخی آیت‌الله خامنه‌ای در سال ۲۰۰۴ مبنی بر حرمت استفاده از تسلیحات هسته‌ای است که تأثیرات عمیقی در سیاست‌های هسته‌ای ایران و روابط آن با جامعه جهانی به وجود آورد. این فتوا، در کنار تعهدات ایران به معاهدات بین‌المللی مانند معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای (NPT)، نه تنها به عنوان یک عنصر اخلاقی و دینی در راستای استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای، بلکه به عنوان یک عامل تأثیرگذار در سیاست‌های بین‌المللی و دیپلماتیک ایران در قبال کشورهای هسته‌ای و نهادهای بین‌المللی مطرح شده است. این مقاله با هدف تحلیل تأثیرات راهبردی فتوای آیت‌الله خامنه‌ای بر حقوق بین‌الملل و سیاست‌های هسته‌ای صلح‌آمیز جمهوری اسلامی ایران، به بررسی ابعاد حقوقی، سیاسی و دیپلماتیک این فتوا پرداخته است. از روش‌های تحلیل محتوایی و مقایسه‌ای برای بررسی نحوه تعامل ایران با قوانین بین‌المللی، به ویژه در زمینه استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای و تعهدات بین‌المللی استفاده شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که فتوای آیت‌الله خامنه‌ای در عین حال که موجب تقویت مشروعیت برنامه هسته‌ای صلح‌آمیز ایران شده، به چالش‌های جدیدی در مذاکرات هسته‌ای و تعاملات بین‌المللی کشور با قدرت‌های هسته‌ای و سازمان‌های جهانی منجر گردیده است.

واژگان اصلی: فتوا، تسلیحات هسته‌ای، حقوق بین‌الملل، سیاست‌های صلح‌آمیز هسته‌ای، جمهوری اسلامی ایران، NPT.

دسترسی به مقالات نشریه علمی مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی (Open Access) است.

نشریه علمی «مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی» تحت مجوز بین‌المللی CC BY 4.0

Doi: 10.22034/irsj.2025.501273.1097

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرات مطرح‌شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز نشریه مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی نمی‌باشد.

مقدمه

قرآن کریم به عنوان منبع اصلی تعالیم اسلامی، بارها بر اهمیت صلح و امنیت تأکید کرده است. آیه ای مانند «وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا» (سوره انفال: ۶۱). به وضوح بر لزوم گرایش به صلح در صورت تمایل طرف مقابل اشاره دارد. این آیه به عنوان یکی از مبانی فقهی فتوای آیت الله خامنه ای در حرمت تسلیحات هسته ای قابل استناد است. آیت الله خامنه ای نیز در بیانات خود بارها به این آیه استناد کرده اند و بر لزوم پایبندی به اصول صلح طلبی تأکید نموده اند (خامنه ای، بیانات، ۱۳۹۵). استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای، به عنوان یکی از مهم ترین دستاوردهای فناوری در قرن بیستم، نقش برجسته ای در تأمین انرژی، توسعه فناوری های نوین و ارتقای رفاه بشری ایفا کرده است. با این حال، ماهیت دوگانه این فناوری، چالش های متعددی را در حوزه های امنیت بین المللی و حقوق بشری به همراه داشته است. از یک سو، فناوری هسته ای فرصتی برای توسعه پایدار کشورها فراهم می کند و از سوی دیگر، خطرات مرتبط با گسترش تسلیحات هسته ای و سوءاستفاده از این فناوری، تهدیدی جدی برای صلح و امنیت جهانی محسوب می شود (IAEA, 2021). سازمان های بین المللی مانند آژانس بین المللی انرژی اتمی (IAEA) و سازمان ملل متحد همواره بر لزوم کنترل و نظارت بر استفاده از انرژی هسته ای تأکید کرده اند تا از سوءاستفاده از این فناوری جلوگیری شود (UN, 2020). در این میان، جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر اصول اساسی استقلال و عدم وابستگی، سیاست های خود را در چهارچوبی منطبق بر اصول حقوق بین الملل و آموزه های اسلامی تعریف کرده است. فتوای تاریخی آیت الله خامنه ای، مبنی بر حرمت تولید، نگهداری و استفاده از تسلیحات هسته ای، نقطه عطفی در سیاست های هسته ای جمهوری اسلامی ایران بوده و جایگاه ویژه ای در نظام حقوقی بین المللی به خود اختصاص داده است (خامنه ای، بیانات، ۱۳۸۹/۰۱/۲۸). این فتوا، نه تنها به منزله یک تعهد دینی برای جمهوری اسلامی ایران شناخته می شود، بلکه با فراهم کردن بسترهای لازم جهت تعامل مثبت با جامعه جهانی، نقش مؤثری در رفع اتهامات مرتبط با تلاش برای دستیابی به تسلیحات هسته ای ایفا کرده است. از منظر حقوق بین الملل، این فتوا به عنوان یک مصداق عملی از تعهدات اراده گرایانه دولت ها می تواند مطالعه شود و در تقویت مبانی حقوق بشردوستانه و عدم اشاعه تسلیحات کشتار جمعی مؤثر باشد (Simma, 2012). در شرایطی که جهان با چالش های جدی در زمینه امنیت هسته ای و گسترش تسلیحات کشتار جمعی مواجه است، فتوای آیت الله خامنه ای به عنوان یک اقدام

پیشگیرانه و اخلاقی، الگویی برای سایر کشورها در جهت تقویت صلح و امنیت جهانی ارائه می‌دهد. این مقاله با هدف بررسی تأثیرات راهبردی این فتوا بر چهارچوب حقوق بین‌الملل و سیاست‌های صلح‌آمیز هسته‌ای تدوین شده است. در این راستا، ابتدا مبانی نظری مرتبط با فتوا و جایگاه آن در سیاست‌های هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران تحلیل می‌شود. سپس اثرات این فتوا بر حقوق بین‌الملل، با تأکید بر معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای (NPT) و حقوق بشردوستانه، بررسی خواهد شد. در نهایت، نقش این سیاست در ارتقای امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی تحلیل می‌شود.

پیشینه پژوهش

بررسی پیشینه در مقالات پژوهشی، مبنای علمی و چهارچوب نظری مطالعه را تقویت می‌کند. پژوهش‌های متعددی به بررسی فتوای آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص حرمت سلاح‌های کشتار جمعی پرداخته‌اند. شهابی سیرجانی (۱۳۹۳) در پژوهش خود، وجود، اعتبار و ماندگاری این فتوا را در سطح بین‌المللی بررسی کرده و نشان داده است که فتوا علاوه بر دارا بودن مبانی شرعی و حکومتی، از استحکام منطقی نیز برخوردار است. این پژوهش تأکید دارد که فتوا ضمن هم‌سویی با اصول بین‌المللی منع اشاعه و خلع سلاح هسته‌ای، به‌عنوان یک تعهد فراتر از معاهده NPT می‌تواند بستری برای اعتمادسازی در عرصه جهانی و حمایت از برنامه هسته‌ای ایران باشد.

در همین راستا، حبیب‌زاده (۲۰۱۵) نیز به بررسی جایگاه حقوقی فتوای هسته‌ای در نظام حقوق بین‌الملل پرداخته است. وی استدلال می‌کند که این فتوا، مبتنی بر احکام شرعی و قوانین اسلامی، به‌عنوان یک حکم معتبر حقوقی در سیستم قضایی ایران شناخته می‌شود. از این رو، می‌تواند به‌مثابه یک پیمان یک‌جانبه که توسط بالاترین مقام کشور صادر شده، در حقوق بین‌الملل مورد استناد قرار گیرد.

در بررسی ابعاد حقوق بین‌المللی حق مسلم کشورها بر استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای، پژوهش شناسایی (۲۰۱۷) استدلال می‌کند که کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای، مطابق مفاد معاهده NPT، از حقوقی مشخص در زمینه فناوری هسته‌ای برخوردارند. با این حال، محدودیت‌های اعمال‌شده از سوی کشورهای دارای سلاح هسته‌ای، نوعی عدم تعادل در اجرای این معاهده ایجاد کرده است که به چالش‌های حقوقی منجر می‌شود. در همین زمینه،

موسوی و همکاران (۲۰۱۷) نیز بر اساس بررسی مواد ۱، ۲ و ۴ معاهد NPT، پیشنهاداتی برای تحقق استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای ارائه کرده‌اند.

از سوی دیگر، احسانی‌فر (۲۰۱۷) با رویکردی فقهی، فتوای حرمت استفاده از سلاح هسته‌ای را در چهارچوب نظریه تابعیت بررسی کرده است. این پژوهش ضمن تأکید بر سازگاری این فتوا با مبانی شرعی، استدلال می‌کند که صدور چنین حکمی از سوی آیت‌الله خامنه‌ای نه ناشی از ملاحظات سیاسی، بلکه برآمده از مبانی اصولی فقهی است که بر ممنوعیت کاربرد سلاح‌های کشتار جمعی تأکید دارد. در همین راستا، رستمی نجف‌آبادی (۲۰۱۸) به بررسی فقهی جرم‌بودن استفاده از سلاح‌های هسته‌ای پرداخته و با استناد به آیات، روایات و اصول فقهی، این فتوا را به‌عنوان یک حکم اولی و حکومتی در چهارچوب شرع و قوانین اسلامی مورد تبیین قرار داده است.

پژوهش‌های دیگری همچون دریایی (۲۰۱۸) و عبدی و همکاران (۲۰۱۸) نیز به ابعاد گسترده‌تر مسئله خلع سلاح هسته‌ای پرداخته‌اند. دریایی، با بررسی تئوری‌های مختلف روابط بین‌الملل، روندهای جهانی در حوزه خلع سلاح را تحلیل کرده است. عبدی و همکاران نیز ضمن بررسی مفهوم سلاح‌های کشتار جمعی، دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای را در این زمینه تحلیل کرده و نشان داده‌اند که فتوای ایشان مبتنی بر اصول اسلامی، هرگونه استفاده و حتی تهدید به استفاده از این سلاح‌ها را به‌عنوان مصداق جنایت جنگی و نقض قواعد بشردوستانه منع کرده است.

علی‌رغم پژوهش‌های گسترده، هنوز نیاز به تحلیل جامع‌تر در خصوص تأثیرات آیت‌الله خامنه‌ای بر چهارچوب‌های حقوقی بین‌المللی و سیاست‌های هسته‌ای ایران وجود دارد. به‌ویژه، بررسی تعامل این فتوا با معاهده NPT و اصول حقوق بشردوستانه، از جمله مواردی است که کمتر به آن پرداخته شده است. پژوهش حاضر با تمرکز بر ابعاد حقوقی، دینی و سیاسی فتوای آیت‌الله خامنه‌ای، تلاشی است برای پر کردن شکاف‌های موجود در ادبیات موضوع. این مطالعه، با بهره‌گیری از منابع معتبر، تأثیرات این فتوا را در تقویت سیاست‌های صلح‌آمیز هسته‌ای ایران و ارتقای گفتمان حقوق بین‌الملل تحلیل خواهد کرد.

پژوهش حاضر نیز با هدف تحلیل تأثیرات راهبردی فتوای آیت‌الله خامنه‌ای بر حقوق بین‌الملل و سیاست‌های صلح‌آمیز هسته‌ای، نیازمند مرور و تحلیل تحقیقات مرتبط در سه حوزه اصلی است: حقوق بین‌الملل، آموزه‌های اسلامی و سیاست‌های هسته‌ای.

۱. تأثیرات راهبردی فتوای آیت‌الله خامنه‌ای در سه حوزه اصلی

۱-۱. حقوق بین‌الملل و تسلیحات هسته‌ای

معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای (NPT) به‌عنوان یکی از مهم‌ترین اسناد بین‌المللی در زمینه کنترل تسلیحات و انرژی هسته‌ای، از سه اصل کلیدی خلع سلاح، عدم اشاعه و استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای تشکیل شده است. پژوهش‌های متعددی به چالش‌های حقوقی این معاهده، به‌ویژه ماده ۴ آن^۱ که حق کشورهای غیرهسته‌ای برای بهره‌برداری از فناوری هسته‌ای صلح‌آمیز را تضمین می‌کند، پرداخته‌اند (Dixon, 2019; Simma, 2012). با این حال، اختلافات موجود میان کشورهای هسته‌ای و غیرهسته‌ای بر سر تفسیر «استفاده صلح‌آمیز»، موجب شده است که این معاهده از منظر حقوقی مورد انتقاد قرار گیرد. مطالعات نشان می‌دهد که کشورهای هسته‌ای اغلب مانع دسترسی کشورهای غیرهسته‌ای به فناوری‌های پیشرفته می‌شوند، امری که به تعمیق شکاف در نظام بین‌الملل منجر شده است. (IAEA, 2021)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^۱: هیچ یک از ماده‌های این معاهده به نحوی تفسیر نخواهد گردید که به حقوق غیرقابل انکار هر یک از اعضای آن به‌منظور توسعه تحقیقات، تولید و بهره‌برداری از انرژی هسته‌ای جهت اهداف صلح‌جویانه بدون هر نوع تبعیض و منطبق با مواد ۱ و

۲ این معاهده، خلی وارد نماید.
۲: همه اعضای این معاهده متعهد می‌گردند که تبادل هرچه وسیع‌تر تجهیزات، مواد دانش و اطلاعات فنی را جهت مصارف صلح‌جویانه انرژی هسته‌ای تسهیل نموده و حق شرکت در این مبادلات را دارند. اعضای معاهده در صورت توانایی باید انفرادی یا به اتفاق سایر اعضا یا سازمان‌های بین‌المللی در توسعه بیشتر استفاده از انرژی هسته‌ای برای اهداف صلح‌جویانه مخصوصاً در قلمرو اعضای که فاقد سلاح هسته‌ای می‌باشند و با توجه به نیازهای مناطق در حال توسعه جهان، مشارکت نمایند.

۲-۱. آموزه‌های اسلامی و سیاست‌های هسته‌ای

آموزه‌های اسلامی و فقهی همواره بر اساس موازین اخلاقی و حقوقی خاص خود در تحولات اجتماعی و سیاست‌های عمومی تأثیرگذار بوده‌اند. در رابطه با سیاست هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران، فتوای آیت‌الله خامنه‌ای بر منع تولید و نگهداری سلاح‌های هسته‌ای نه تنها ریشه در اصول انسانی و جهانی دارد، بلکه مبتنی بر دو قاعده فقهی اصلی «قاعده لاضرر» و «اصل حفظ نظام» است.

۱-۲-۱. قاعده لاضرر

قاعده فقهی «لاضرر» به صراحت تأکید دارد بر ممنوعیت هرگونه اقدامی که منجر به ضرر و آسیب به دیگران شود (مطهری، ۱۳۸۶). این قاعده از جمله مبانی اساسی فقه اسلامی است که به وضوح اعلام می‌کند هیچ فردی نباید اقدامی انجام دهد که سبب آسیب به جامعه یا دیگران شود. در زمینه سیاست‌های هسته‌ای، فتوای آیت‌الله خامنه‌ای مبنی بر حرمت تولید و نگهداری سلاح‌های هسته‌ای و کشتار جمعی به وضوح با قاعده لاضرر تطبیق دارد؛ زیرا ساخت و تولید این سلاح‌ها تهدیدات جدی برای سلامت انسان‌ها، محیط زیست و امنیت جهانی ایجاد می‌کند. در واقع، این سلاح‌ها می‌توانند موجب ضررهای جبران‌ناپذیری به دیگران شوند. بر اساس قاعده فقهی لاضرر، هر اقدام یا سیاستی که چنین تهدیداتی را در پی داشته باشد، برخلاف اصول اسلامی و فقهی است.

در همین راستا، آیت‌الله خامنه‌ای تأکید می‌کند که استفاده و تولید سلاح‌های کشتار جمعی هیچ فایده‌ای جز تهدید به زندگی بشر ندارد و منطبق با اصول اخلاقی و فقهی اسلامی نیست (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۷/۱۰/۲۷). این نظرگاه حاکی از ارتباط مستقیم میان فتوای ایشان و قاعده لاضرر است که در آن، هدف اساسی، جلوگیری از ضرر و تهدید به جان، مال و امنیت انسان‌هاست.

۲-۲-۱. اصل حفظ نظام

قاعده «حفظ نظام» نیز یکی دیگر از اصول فقهی برجسته است که در سیاست‌گذاری‌ها، به ویژه در سیاست هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران اهمیت زیادی دارد. این اصل بر لزوم حفظ امنیت

و ثبات در جامعه اسلامی تأکید دارد و اعلام می‌کند که هرگونه اقدام یا سیاستی که تهدیدی برای موجودیت و امنیت کشور ایجاد کند، می‌تواند حرام باشد. از این منظر، سیاست‌های هسته‌ای باید به‌گونه‌ای طراحی شوند که علاوه بر تأمین امنیت ملی، در راستای حفظ ثبات داخلی و جلوگیری از بحران‌های بین‌المللی عمل کنند. در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، جلوگیری از توسعه و استفاده از سلاح‌های هسته‌ای، نه فقط به‌عنوان یک مسئله فقهی بلکه به‌عنوان یک مسئله سیاسی و امنیتی در راستای «حفظ نظام» قرار دارد. ایشان تأکید دارند که تسلیحات هسته‌ای می‌تواند به‌عنوان یک عامل بی‌ثبات‌کننده عمل کرده و بحران‌های بین‌المللی ایجاد کند. به همین دلیل، ایستادگی در برابر توسعه این سلاح‌ها نه تنها مطابق با قاعده لاضرر است بلکه در جهت حفظ امنیت و ثبات کشور و منطقه قرار دارد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۹/۱۱/۰۵).

۳-۲-۱. پیوند میان دو قاعده

تداخل و هم‌پوشانی قاعده لاضرر و اصل حفظ نظام در سیاست‌های هسته‌ای به‌گونه‌ای است که هر دو قاعده بر لزوم جلوگیری از ضرر به جامعه و حفظ امنیت و تمامیت نظام تأکید دارند. از یک طرف، قاعده لاضرر بیان می‌کند که تولید و نگهداری سلاح‌های هسته‌ای به دلیل تهدیداتی که به انسان‌ها وارد می‌آورد حرام است. از سوی دیگر، اصل حفظ نظام تأکید دارد بر ضرورت حفظ آرامش و امنیت در داخل کشور و جهان که تولید چنین سلاح‌هایی می‌تواند بر این امنیت خدشه وارد کند؛ بنابراین، بر اساس این دو قاعده فقهی، جمهوری اسلامی ایران نباید به سمت تولید و انباشت سلاح‌های هسته‌ای برود، چرا که این امر نه تنها به ضرر جامعه بشری است، بلکه تهدیدی برای امنیت و ثبات نظام اسلامی کشور نیز به شمار می‌رود.

همچنین، فقه شیعه به‌ویژه در نظر آیت‌الله خامنه‌ای بر حفظ اخلاق اسلامی و بشردوستانه بودن سیاست‌های بین‌المللی تأکید دارد. برای مثال، تولید تسلیحات هسته‌ای نه فقط به دلیل زیان‌های مادی که به انسان‌ها می‌زند، بلکه به دلیل ایجاد رقابت تسلیحاتی و تهدیدات موجود در روابط بین‌الملل که باعث بی‌ثباتی در نظام جهانی می‌شود، برخلاف اهداف انقلاب اسلامی است (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۳/۰۲/۱۰). این همان نظرگاه اسلام است که تولید سلاح‌های کشتار جمعی نه فقط بدون توجیه شرعی است بلکه می‌تواند بر استقرار امنیت جهانی نیز اثر منفی بگذارد.

۳-۱. سیاست‌های هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران

برنامه هسته‌ای ایران از ابتدای راه‌اندازی با چالش‌های بین‌المللی متعددی مواجه بوده است. در این راستا، فتوای حرمت تسلیحات هسته‌ای، به‌عنوان یکی از ارکان مؤثر در سیاست‌های هسته‌ای جمهوری اسلامی، نقش کلیدی در تقویت مشروعیت برنامه صلح‌آمیز هسته‌ای ایران ایفا کرده است. این فتوا به‌ویژه در سطح بین‌المللی به‌عنوان یکی از ابزارهای دفاع از حقوق هسته‌ای ایران مطرح شده و موجب تسهیل روابط ایران با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و کاهش بخشی از فشارهای بین‌المللی در زمینه هسته‌ای شده است (kerr, 2015; Soltanieh, 2016). اما با این وجود، این تأثیرات مثبت به‌طور کامل نتوانسته است مانع از افزایش شک و تردیدهای برخی کشورها نسبت به شفافیت برنامه هسته‌ای ایران شود. همچنان که آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در ارزیابی‌های خود از ادامه فعالیت‌های هسته‌ای ایران، برخی موارد مناقشه برانگیز را اعلام کرده است، دلایل عدم اقبال آژانس را می‌توان در دو بُعد جست‌وجو کرد. نخست، نیاز به شفاف‌سازی کامل و دسترسی بیشتر به تأسیسات هسته‌ای ایران که از نگرانی‌های بین‌المللی نسبت به احتمال انحراف این برنامه به سمت تولید سلاح‌های هسته‌ای نشأت گرفته است؛ دوم، کشمکش‌های سیاسی و مناقشات بین ایران و برخی قدرت‌های جهانی که موانع اصلی در راه اقبال کامل آژانس را ایجاد کرده است. به‌طور کلی، اگرچه فتوای آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان یک پیغام صلح‌آمیز در زمینه هسته‌ای دارای اهمیت است، اما تحقق یک توافق جامع و حل‌وفصل تمام دغدغه‌ها و چالش‌های موجود در روابط با آژانس همچنان به دلیل موانع سیاسی و امنیتی، یک فرایند پیچیده و زمان‌بر باقی‌مانده است.

۲. مبانی نظری و فقهی فتوای آیت‌الله خامنه‌ای

۲-۱. جایگاه فتوا در نظام حقوقی اسلام

فتوا به‌عنوان یکی از ابزارهای اجتهادی در فقه اسلامی، نقشی کلیدی در هدایت رفتارهای فردی و اجتماعی مسلمانان دارد. این ابزار، بیانگر دیدگاه شرعی یک مجتهد در خصوص مسئله‌ای خاص است و از ویژگی‌هایی چون قابلیت تطبیق با شرایط زمانی و مکانی برخوردار است (جوادی آملی، ۱۳۹۸). فتوای آیت‌الله خامنه‌ای مبنی بر حرمت تولید و استفاده از

تسلیحات هسته‌ای، نمونه‌ای روشن از استفاده این ابزار در راستای پیشگیری از تهدیدات امنیتی و تأمین مصالح عمومی است.

۲-۲. فتوا به عنوان ابزار سیاست‌گذاری عمومی

در فقه شیعه، فتوا نه تنها به عنوان یک حکم شرعی، بلکه به عنوان یک ابزار سیاست‌گذاری عمومی نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد (مصباح یزدی، ۱۳۸۵). این رویکرد که ریشه در آموزه‌های اسلامی دارد، به رهبران مذهبی این امکان را می‌دهد تا در مسائل کلان جامعه، از جمله امنیت ملی و بین‌المللی، موضع‌گیری کنند. فتوای آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص حرمت تسلیحات هسته‌ای، نمونه‌ای بارز از این کارکرد است.

۲-۳. اصول فقهی مرتبط با حرمت تسلیحات هسته‌ای

۲-۳-۱. قاعده لاضرر^۱

مبنای فتوای آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص حرمت تسلیحات هسته‌ای بر اصولی چون «قاعده لاضرر» استوار است. بر اساس قاعده لاضرر، هیچ فرد یا حکومتی حق ندارد اقدامی انجام دهد که منجر به آسیب به دیگران شود (مطهری، ۱۳۸۶). این قاعده که ریشه در احادیث نبوی دارد، به وضوح بر لزوم جلوگیری از هرگونه اقدام مخرب و زیان‌بار تأکید می‌کند. استفاده از تسلیحات هسته‌ای که می‌تواند منجر به کشتار جمعی و تخریب گسترده محیط زیست شود، مصداق بارزی از «ضرر» است که این قاعده آن را منع می‌کند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

۱. قاعده لاضرر یکی از قواعد اساسی فقه اسلامی است که از اصل «لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام» برگرفته شده است. این قاعده از منظر فقهی، بر لزوم پرهیز از هرگونه ضرر و زیان تأکید دارد و در مواجهه با مسائلی چون جنگ، امنیت و استفاده از تسلیحات کشتار جمعی، اصولی شرعی و اخلاقی را ارائه می‌دهد (مطهری، ۱۳۸۶).

۲-۳-۲. اصل حفظ نظام^۱

اصل «حفظ نظام» که از اصول اساسی در فقه سیاسی شیعه است، تأکید می‌کند که هر اقدامی که به تضعیف یا نابودی جامعه اسلامی منجر شود، حرام است (منتظری، ۱۳۷۹). این اصل که بر لزوم حفظ نظم و امنیت جامعه تأکید دارد، به‌وضوح در فتوای آیت‌الله خامنه‌ای مورد توجه قرار گرفته است. استفاده از تسلیحات هسته‌ای که می‌تواند منجر به بی‌ثباتی منطقه‌ای و جهانی شود، مغایر با این اصل است.

۳. رویکرد آیت‌الله خامنه‌ای به صلح و امنیت بین‌المللی

۳-۱. تأکید بر صلح و امنیت جهانی

در بیانات مختلف، آیت‌الله خامنه‌ای بر اهمیت صلح و امنیت جهانی تأکید کرده‌اند. ایشان بر این باورند که تلاش برای دستیابی به امنیت پایدار جهانی باید با بهره‌گیری از ظرفیت‌های فکری، معنوی و اخلاقی همراه باشد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۴۰۱/۰۷/۱۱). این رویکرد که ریشه در آموزه‌های اسلامی دارد، به‌وضوح در فتوای ایشان در خصوص حرمت تسلیحات هسته‌ای منعکس شده است.

۳-۲. اخلاق اسلامی و احترام به کرامت انسانی

بیانات آیت‌الله خامنه‌ای در مورد سیاست‌های جمهوری اسلامی بر اساس اصول اخلاق اسلامی و احترام به کرامت انسانی به‌وضوح در سخنرانی‌های ایشان دیده می‌شود. برای مثال، ایشان در تاریخ‌های مختلف بر اهمیت پیگیری صلح‌طلبی و جلوگیری از خشونت تأکید کرده‌اند و از طریق فتواهای خود مانند فتوا علیه استفاده از سلاح‌های هسته‌ای، اصول انسانی را مطرح کرده‌اند.

۱. اصل «حفظ نظام» یکی از اصول اساسی در فقه سیاسی شیعه است که بر لزوم حفظ ثبات، امنیت و منافع جامعه اسلامی تأکید دارد. بر اساس این اصل، هر اقدام یا سیاستی که باعث تضعیف یا تهدید انسجام و استحکام نظام اسلامی شود، حرام است. در فقه شیعه، حفظ مصالح عمومی جامعه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و بر همین اساس، هرگونه استفاده از ابزارهایی چون تسلیحات هسته‌ای که می‌تواند به بی‌ثباتی جامعه و نظم بین‌المللی منجر شود، مغایر با این اصل است (منتظری، ۱۳۷۹).

۱. آیت‌الله خامنه‌ای در بیانیه‌ای تأکید کرده‌اند که سیاست‌های جمهوری اسلامی باید بر اصول انسانی و احترام به کرامت انسان‌ها مبتنی باشد و این اصول در سیاست‌های خارجی کشور نمایان است (خامنه‌ای، بیانات، ۲۵ / ۱۰ / ۱۳۹۳).
۲. ایشان در سخنرانی‌هایی از سلاح‌های هسته‌ای به‌عنوان ابزاری مخالف با کرامت انسانی یاد کرده‌اند و به‌طور صریح تأکید کرده‌اند که استفاده از این تسلیحات در اسلام مجاز نیست (خامنه‌ای، بیانات، ۱۵ / ۰۶ / ۱۳۹۲).
۳. همچنین در بسیاری از جلسات عمومی، آیت‌الله خامنه‌ای به‌طور مداوم بر لزوم احترام به حقوق بشر و مقابله با ظلم و تبعیض در سطح بین‌الملل تأکید کرده‌اند (خامنه‌ای، بیانات، ۲۱ / ۰۹ / ۱۳۹۴).

۴. تأثیر فتوای حرمت تسلیحات هسته‌ای بر گفتمان حقوق بین‌الملل

۴-۱. تعهدات یک‌جانبه در حقوق بین‌الملل

فتوای حرمت تسلیحات هسته‌ای، علاوه بر داشتن یک بُعد دینی، پیامدهای قابل توجهی در گفتمان حقوق بین‌الملل داشته است. این فتوا نمونه‌ای از «تعهدات یک‌جانبه» است که در حقوق بین‌الملل قابل استناد بوده و می‌تواند به‌منزله یک رفتار حقوقی الزام‌آور در نظر گرفته شود (Dixon, 2019). از این منظر، فتوا به تقویت اصل عدم اشاعه تسلیحات هسته‌ای در نظام بین‌المللی کمک می‌کند و تعهد ایران به معاهده NPT را مورد تأکید مجدد قرار می‌دهد.

۴-۲. هم‌سویی با حقوق بشردوستانه

این فتوا با اصول حقوق بشردوستانه بین‌المللی که هدف آن کاهش رنج‌های انسانی و جلوگیری از استفاده از سلاح‌های کشتار جمعی است، هم‌سو می‌باشد (ICRC, 2020). استفاده از تسلیحات هسته‌ای که می‌تواند منجر به کشتار غیرنظامیان و تخریب محیط زیست شود، مغایر با این اصول است.

۵. تحلیل تاریخی و حقوقی فتوای هسته‌ای

۵-۱. پشتوانه تاریخی فتوا

این فتوا که در بالاترین سطح حکومتی جمهوری اسلامی صادر شده است، تعهد ایران به حقوق بشردوستانه بین‌المللی و مخالفت با سلاح‌های کشتار جمعی را به شکل بی‌سابقه‌ای نشان می‌دهد. محتوای این فتوا به گونه‌ای است که نمی‌توان آن را صرفاً یک حکم سیاسی یا واکنشی به شرایط زمانی خاص دانست، بلکه بازتاب‌دهنده اصول پایدار اسلامی و انسانی است.

۵-۲. منابع فقهی و حقوقی فتوا

منابع متعددی از جمله آیات قرآن، احادیث نبوی و اجماع فقها، پشتوانه این فتوا را تشکیل می‌دهند^۱ (ولایی، ۱۳۸۰). همچنین، این فتوا بر پایه اصول اخلاقی جهانی که خواهان صلح و همکاری بین‌المللی است، استوار شده است (Dixon, 2019).

۶. اثرات فتوای آیت‌الله خامنه‌ای بر سیاست‌های داخلی و بین‌المللی ایران

۶-۱. تأثیر فتوا بر سیاست‌های داخلی ایران

فتوای آیت‌الله خامنه‌ای، نقش به‌سزایی در تعیین رویکردهای سیاسی و راهبردی داخلی جمهوری اسلامی داشته است. این فتوا، به‌عنوان مبنایی محکم در سیاست‌گذاری‌ها، چهارچوبی اخلاقی برای تصمیم‌گیری‌های کلان کشور در زمینه انرژی هسته‌ای فراهم کرده است. دولت ایران با استناد به این فتوا، تلاش کرده است سیاست‌های هسته‌ای خود را در چهارچوب اصول اسلامی و حقوق بین‌الملل تنظیم کند. ایجاد شفافیت در برنامه‌های هسته‌ای ایران، همکاری فعال با نهادهای بین‌المللی نظیر آژانس بین‌المللی انرژی اتمی (IAEA) و تأکید

۱. پشتوانه فتوای آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص حرمت تولید و استفاده از تسلیحات هسته‌ای، به آیات قرآن و احادیث نبوی اشاره دارد. برای مثال، آیه ۳۲ سوره مائده که می‌فرماید: «وَمَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا» (مائده، ۳۲) به وضوح بر حرمت کشتار انسان‌ها و اهمیت حفظ جان بشری تأکید دارد. همچنین، در حدیثی از پیامبر اسلام (ص)، آمده است: «هر چیزی که به مسلمانان ضرر برساند، حرام است» (بحارالانوار، ج ۶۳: ۲۷۴). این آیات و روایات به‌روشنی مبنای فتوای آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص ممانعت از استفاده از تسلیحات هسته‌ای و حفظ جان بشر را توجیه می‌کنند.

بر استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای، از جمله نتایج مستقیم این رویکرد بوده است (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۸۹/۰۱/۲۸).

۲-۶. تأثیر فتوا بر سیاست‌های بین‌المللی ایران

در عرصه بین‌المللی، فتوا به‌عنوان ابزاری برای اثبات تعهد ایران به صلح و ثبات جهانی مورد استفاده قرار گرفته است. این رویکرد، به‌ویژه در مواجهه با اتهامات کشورهای غربی مبنی بر تلاش ایران برای تولید تسلیحات هسته‌ای، به‌عنوان نقطه اتکایی قوی برای دفاع از مواضع جمهوری اسلامی عمل کرده است. ایران با استناد به این فتوا، مذاکرات هسته‌ای را با تأکید بر حق قانونی خود در استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای پیش برده و از حقوق خود مطابق معاهده NPT دفاع کرده است (Soltanieh, 2016).

۳-۶. ارتقای دیپلماسی عمومی و بازسازی تصویر بین‌المللی ایران

فتوا به‌عنوان سندی اخلاقی و حقوقی، تأثیر عمیقی بر دیپلماسی عمومی ایران گذاشته است. با استناد به این فتوا، جمهوری اسلامی توانسته است در مجامع بین‌المللی به‌عنوان دولتی صلح‌طلب و پایبند به حقوق بشردوستانه معرفی شود. این امر، تأثیر به‌سزایی در تقویت وجهه ایران و کاهش فشارهای سیاسی و اقتصادی خارجی داشته است. همچنین، ارائه فتوای آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان سندی حقوقی در نشست‌ها و کنفرانس‌های بین‌المللی، در تبیین مواضع ایران نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا کرده است^۱ (Kerr, 2015).

۴-۶. نقش فتوا در تقویت معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای (NPT)

معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای (NPT) یکی از مهم‌ترین ابزارهای حقوق بین‌الملل برای کنترل گسترش تسلیحات هسته‌ای به‌شمار می‌رود. فتوای آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان تعهدی شرعی و سیاسی، نقش برجسته‌ای در تبیین و تقویت اصول این معاهده داشته است.

۱. در خلال مذاکرات هسته‌ای ایران و گروه ۱+۵، فتوای آیت‌الله خامنه‌ای مبنی بر حرمت استفاده از تسلیحات هسته‌ای چندین بار به‌عنوان یکی از اسناد مبنای مواضع جمهوری اسلامی در دفاع از حق بهره‌برداری صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای مطرح شد. همچنین، در اجلاس‌های متعددی چون اجلاس سازمان ملل، این فتوا به‌عنوان گواهی بر تعهد ایران به اصول اخلاقی و حقوق بشر استفاده گردیده است (Kerr, 2015).

این فتوا در تطابق با ماده ششم NPT که بر تعهد کشورهای دارای سلاح هسته‌ای برای حرکت به سوی خلع سلاح تأکید دارد، به‌طور غیرمستقیم تعهد ایران به این معاهده را تقویت کرده است. علاوه بر این، ایران با بهره‌گیری از این فتوا، تأکید بیشتری بر حقوق کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای برای دستیابی به فناوری صلح‌آمیز هسته‌ای مطابق با ماده چهارم NPT نموده است. این اقدامات، زمینه‌ساز کاهش تنش‌های سیاسی و افزایش اعتمادسازی میان ایران و جامعه جهانی شده است (Dixon, 2019).

۵-۶. چالش‌ها و فرصت‌ها در تعامل با جامعه جهانی

با وجود نقش مثبت فتوا در کاهش سوءظن‌ها و حمایت از همکاری‌های بین‌المللی، چالش‌هایی نیز در تعامل ایران با نظام بین‌المللی باقی مانده است. یکی از مهم‌ترین چالش‌ها، تداوم تحریم‌های ظالمانه به‌رغم همکاری ایران با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و تأکید بر استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای است. این تحریم‌ها، نه تنها مغایر با روح NPT، بلکه متضاد با اصول حقوق بشردوستانه می‌باشند. از سوی دیگر، این فتوا فرصت‌هایی برای ایران فراهم کرده است تا با تقویت تعاملات حقوقی و دیپلماتیک خود، به‌عنوان مدافع حقوق مشروع کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای در برابر نظام تبعیض‌آمیز کنونی شناخته شود (Chomsky, 2017).

۶-۶. ابعاد حقوق بشردوستانه فتوای آیت‌الله خامنه‌ای

فتوای آیت‌الله خامنه‌ای در حرمت تسلیحات هسته‌ای از منظری حقوق بشردوستانه قابل بررسی است. این فتوا هم‌سو با اصول بنیادین حقوق بشردوستانه بین‌المللی است که هدف آن کاهش آثار جنگ‌ها و منع ابزارهایی است که موجب تخریب فراگیر و رنج انسانی می‌شوند. استفاده یا تهدید به استفاده از تسلیحات هسته‌ای مغایر با اصل تفکیک میان اهداف نظامی و غیرنظامی است و خسارت‌های غیرضروری به محیط‌زیست و جان انسان‌ها وارد می‌کند. بر این اساس، فتوای حرمت تسلیحات هسته‌ای نه تنها تعهدی دینی بلکه اقدامی برای پیشبرد اصول حقوق بشردوستانه و حمایت از نسل‌های آینده محسوب می‌شود (ICRC, 2020).

۶-۷. ارتباط فتوای حرمت تسلیحات هسته‌ای با امنیت منطقه‌ای و جهانی

یکی از تأثیرات برجسته فتوای آیت‌الله خامنه‌ای در عرصه بین‌المللی، کمک به تثبیت امنیت در سطح منطقه‌ای و جهانی است. درحالی‌که رقابت تسلیحاتی در مناطق حساس مانند خاورمیانه می‌تواند زمینه‌ساز بی‌ثباتی گسترده شود، ایران با اعلام موضع خود مبنی بر حرمت تولید و استفاده از تسلیحات هسته‌ای، فضای رقابتی در این حوزه را به چالش کشیده است. این اقدام که بر اساس اصول اسلامی و تعهدات بین‌المللی تبیین شده است، پیامی روشن به کشورهای منطقه ارسال می‌کند مبنی بر اینکه امنیت منطقه باید بر اساس همکاری‌های جمعی و پایبندی به حقوق بین‌الملل تأمین شود (Chomsky, 2017).

۷. تحلیل اثرات فتوای آیت‌الله خامنه‌ای در محورهای اصلی

فتوای آیت‌الله خامنه‌ای در حرمت تولید، نگهداری و استفاده از تسلیحات هسته‌ای، تأثیرات گسترده‌ای بر سیاست‌های داخلی و بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران داشته است. این اثرات را می‌توان در سه محور اصلی بررسی کرد: سیاست‌های داخلی، سیاست‌های بین‌المللی و ارتقای گفتمان حقوقی و اخلاقی در سطح جهانی.

۷-۱. تأثیر فتوا بر سیاست‌های داخلی جمهوری اسلامی ایران

۷-۱-۱. تنظیم سیاست‌گذاری‌های هسته‌ای بر مبنای آموزه‌های اسلامی

فتوای آیت‌الله خامنه‌ای چهارچوبی اخلاقی برای سیاست‌گذاری‌های هسته‌ای ایران فراهم کرده است. این فتوا، با تأکید بر ممنوعیت تسلیحات هسته‌ای، راهنمایی برای برنامه‌های صلح‌آمیز ایران بوده و مشروعیت بین‌المللی این سیاست‌ها را تقویت کرده است (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۸۹/۰۱/۲۸).

۷-۱-۲. شفافیت در برنامه‌های هسته‌ای

با استناد به این فتوا، ایران سیاست شفافیت در برنامه‌های هسته‌ای خود را در پیش گرفته است. این امر موجب همکاری گسترده ایران با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی (IAEA) و تأمین الزامات نظارتی این نهاد شده است (Soltanieh, 2016).

۷-۱-۳. تقویت پایبندی به اصول حقوق بین الملل

فتوا به عنوان یک تعهد داخلی و شرعی، دولت ایران را ملزم به تبعیت از اصول حقوق بین الملل، به ویژه معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای (NPT)، کرده است. این تعهد، به عنوان ابزاری در جهت کاهش اتهامات بین المللی علیه ایران عمل کرده است.

۷-۲. تأثیر فتوا بر سیاست های بین المللی ایران

۷-۲-۱. کاهش فشارهای بین المللی

فتوای آیت الله خامنه‌ای به عنوان سندی اخلاقی و حقوقی، تأثیر چشم‌گیری در کاهش فشارهای بین المللی علیه ایران داشته است. این فتوا به عنوان ابزاری برای اثبات تعهد ایران به صلح و امنیت جهانی عمل کرده و توانسته است مشروعیت برنامه‌های هسته‌ای ایران را در عرصه بین المللی تقویت کند (Kerr, 2015).

۷-۲-۲. بهبود مذاکرات هسته‌ای و تعاملات دیپلماتیک

در مذاکرات هسته‌ای، ایران با استناد به این فتوا توانسته است موضعی مستحکم در دفاع از حقوق مشروع خود در چهارچوب معاهده NPT اتخاذ کند. این رویکرد، موجب تقویت جایگاه دیپلماتیک ایران در مواجهه با قدرت‌های هسته‌ای شده است (Dixon, 2019).

۷-۲-۳. الگوسازی برای سایر کشورها

فتوای آیت الله خامنه‌ای، به عنوان نمونه‌ای از تعهد اخلاقی و دینی، الگویی برای سایر کشورها در مسیر کاهش اشاعه تسلیحات کشتار جمعی ارائه داده است. این رویکرد، به تقویت گفتمان صلح و امنیت در سطح منطقه‌ای و جهانی کمک کرده است.

۷-۳. تأثیر فتوا بر ارتقای گفتمان حقوقی جهانی

۷-۳-۱. هم‌سویی با حقوق بشردوستانه بین المللی

فتوای آیت الله خامنه‌ای، به عنوان یک تعهد اخلاقی و شرعی، با اصول حقوق بشردوستانه بین المللی، نظیر ممنوعیت استفاده از تسلیحات کشتار جمعی، همسو است. این هم‌سویی، به تقویت گفتمان بشردوستانه جهانی کمک کرده است (ICRC, 2020).

۷-۳-۲. تأثیر بر معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای (NPT)

این فتوا با تأکید بر حق کشورهای فاقد تسلیحات هسته‌ای برای بهره‌برداری صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای، نقش مهمی در ارتقای ماده چهارم معاهده NPT داشته است. همچنین، فتوا به‌طور غیرمستقیم بر تعهد کشورهای هسته‌ای به خلع سلاح، مطابق ماده ۶ این معاهده، تأکید کرده است (Simma, 2012).

۸. چالش‌ها و فرصت‌های جمهوری اسلامی ایران

۸-۱. چالش‌های پیش‌روی ایران در تعاملات بین‌المللی

با وجود تأثیرات مثبت فتوای آیت‌الله خامنه‌ای، ایران با چالش‌های متعددی در تعاملات بین‌المللی مواجه است. یکی از مهم‌ترین این چالش‌ها، تداوم تحریم‌های ظالمانه علیه ایران است که به‌رغم تعهدات ایران به استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای، همچنان ادامه دارد. این تحریم‌ها نه تنها مغایر با روح معاهده NPT است، بلکه با اصول حقوق بشردوستانه نیز در تضاد است (UN, 2020). آیت‌الله خامنه‌ای در این باره فرموده‌اند: «ادعای اینکه این فشارها، این تحریم‌ها، این محاصره‌ها، این دشمنی‌ها و خصومت‌ها به خاطر مسئله سلاح هسته‌ای و مسئله توان هسته‌ای است، یک دروغ است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۵/۰۳).

یکی از چالش‌های اصلی ایران، تعامل با قدرت‌های هسته‌ای است که خود از بزرگ‌ترین دارندگان تسلیحات هسته‌ای در جهان هستند. این کشورها با وجود تعهدات خود در قبال معاهده NPT، نه تنها به خلع سلاح هسته‌ای اقدام نکرده‌اند، بلکه به گسترش زرادخانه‌های هسته‌ای خود ادامه می‌دهند (Dixon, 2019). آیت‌الله خامنه‌ای در این باره فرموده‌اند: «ما می‌خواهیم به دنیا اثبات کنیم که داشتن سلاح هسته‌ای، قدرت‌آفرین نیست؛ به دلیل اینکه قدرت‌هایی که سلاح هسته‌ای دارند، امروز دارای سخت‌ترین مشکلاتند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰/۱۲/۰۳).

۸-۲. فرصت‌های ناشی از فتوای آیت‌الله خامنه‌ای

فتوای آیت‌الله خامنه‌ای فرصت‌های متعددی را برای ایران در عرصه بین‌المللی فراهم کرده است. این فتوا به‌عنوان یک سند اخلاقی و حقوقی، توانسته است تصویر ایران را به‌عنوان

کشوری صلح طلب و پایبند به اصول اسلامی و بین‌المللی تقویت کند. در اینجا، «سند اخلاقی» به معنای اصول و تعهدات انسانی و دینی است که با توجه به آموزه‌های اسلامی، به‌ویژه رعایت حرمت کرامت انسان‌ها و تلاش برای صلح جهانی، از سوی ایشان اعلام شده است. در مقابل، «سند حقوقی» به ابعادی از فتوا اشاره دارد که برای ایفای نقش در عرصه بین‌المللی و حفظ جایگاه جمهوری اسلامی ایران، به‌طور خاص مورد توجه قرار گرفته است و اساس حقوقی آن با توجه به کنوانسیون‌های بین‌المللی از جمله معاهده عدم اشاعه سلاح‌های هسته‌ای (NPT) و اصول حقوق بشردوستانه تقویت شده است (Soltanieh, 2016). این امر به‌ویژه در مذاکرات هسته‌ای و تعاملات با نهادهای بین‌المللی مانند آژانس بین‌المللی انرژی اتمی (IAEA) مشهود است. آیت‌الله خامنه‌ای در این زمینه تأکید کرده‌اند: «ما اگر گفتیم - که گفته‌ایم - که از سلاح هسته‌ای استفاده نمی‌کنیم، به‌خاطر همین تعیدات است، به‌خاطر همین پایبندی به تعبد اسلامی و مقررات اسلامی و قوانین اسلامی است. این یکی از برترین خصوصیات نیروهای مسلح جمهوری اسلامی است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۱/۳۰).

۸-۲-۱. فرصت‌های دیپلماتیک و حقوقی

فتوای آیت‌الله خامنه‌ای فرصت‌های دیپلماتیک و حقوقی متعددی را برای ایران فراهم کرده است. این فتوا به‌عنوان یک تعهد یک‌جانبه، می‌تواند در مجامع بین‌المللی به‌عنوان سندی معتبر برای اثبات تعهد ایران به صلح و امنیت جهانی مورد استفاده قرار گیرد. همچنین، این فتوا می‌تواند به‌عنوان الگویی برای سایر کشورهای اسلامی و غیر اسلامی در جهت تقویت گفتمان خلع سلاح و صلح جهانی مطرح شود (Kerr, 2015).

۹. ابعاد حقوق بشردوستانه فتوای آیت‌الله خامنه‌ای

فتوای آیت‌الله خامنه‌ای در حرمت تولید و استفاده از تسلیحات هسته‌ای، بر پایه اصول اسلامی و بشردوستانه تدوین شده و اهدافی فراتر از سیاست داخلی ایران را دنبال می‌کند. این فتوا، هم‌سو با حقوق بین‌الملل بشردوستانه، تأثیرات چشم‌گیری بر گفتمان جهانی در زمینه مبارزه با تسلیحات کشتار جمعی داشته است. در این بخش، ابعاد مختلف حقوق بشردوستانه این فتوا بررسی می‌شود.

۹-۱. پیشگیری از فجایع انسانی

یکی از ابعاد مهم فتوای آیت‌الله خامنه‌ای، تأکید بر پیشگیری از فجایع انسانی و پیامدهای مخرب تسلیحات هسته‌ای است. آیت‌الله خامنه‌ای در این زمینه فرموده‌اند: «ما استفاده از این تسلیحات را گناه بزرگ میدانیم و نگه‌داشتنش را یک کار بیهوده پرخطر میدانیم و هرگز دنبالش هم نمی‌رویم. آن‌ها هم این را می‌دانند، اما روی این نقطه فشار می‌آورند برای اینکه این حرکت را متوقف کنند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰/۱۲/۰۳). این فتوا، به‌عنوان یک تعهد دینی و اخلاقی، تلاش می‌کند تا از تکرار فجایعی نظیر هیروشیما و ناکازاکی جلوگیری کند و پیام روشنی برای جامعه جهانی ارسال نماید که امنیت و ثبات باید بر پایه اخلاق و صلح بنا شود.

۹-۲. مقابله با تسلیحات کشتار جمعی در گفتمان اسلامی

از دیدگاه اسلامی، استفاده از سلاح‌هایی که به کشتار گسترده غیرنظامیان و تخریب محیط زیست منجر می‌شوند، حرام است. این نوع اقدامات با توجه به اصول فقهی و قواعد اسلامی، به‌ویژه قاعده «لاضرر» مورد نهی قرار می‌گیرد. قاعده «لاضرر» در فقه اسلامی تأکید دارد که هیچ فرد یا حکومتی نمی‌تواند اقدامی انجام دهد که به ضرر دیگران یا جامعه انسانی منتهی شود (مطهری، ۱۳۸۶). بر این اساس، استفاده از تسلیحات کشتار جمعی که می‌تواند منجر به کشتار دسته‌جمعی غیرنظامیان و آسیب جدی به محیط زیست شود، به‌طور قطعی طبق این قاعده منع می‌شود. آیت‌الله خامنه‌ای نیز در این زمینه تأکید کرده‌اند: «تسلیحات کشتار جمعی، ابزاری برای نقض کرامت انسانی است و اسلام اجازه استفاده از چنین ابزارهایی را نمی‌دهد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۱/۳۰). این بیانات، منعکس‌کننده نگاه عمیق اسلام به احترام به جان و کرامت انسان‌ها است که مبنای فتوای آیت‌الله خامنه‌ای را تشکیل می‌دهد و در تضاد با اصول قاعده «لاضرر» است.

۹-۳. نقش فتوا در تقویت حقوق بشردوستانه بین‌المللی

فتوای آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان یک تعهد یک‌جانبه، هم‌سو با اصول حقوق بشردوستانه بین‌المللی است که هدف آن کاهش آسیب‌های جنگ و حمایت از غیرنظامیان است (ICRC, 2020). این فتوا با تقویت گفتمان بین‌المللی در زمینه عدم اشاعه تسلیحات کشتار

جمعی، نشان‌دهنده جایگاه برجسته ایران در پیشبرد اصول بشردوستانه جهانی است. ایران، با استناد به این فتوا، توانسته است در مجامع بین‌المللی به‌عنوان کشوری پایبند به اصول حقوق بشردوستانه شناخته شود.

۹-۶. هم‌سویی فتوا با اهداف معاهدات بین‌المللی

فتوای آیت‌الله خامنه‌ای، به‌طور خاص با اهداف معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای (NPT) و اصول حقوق بشردوستانه در موارد زیر همخوانی دارد:

- ❖ اصل خلع سلاح: فتوا بر تعهد ایران به عدم تولید و استفاده از تسلیحات هسته‌ای تأکید دارد و در راستای ماده ششم معاهده NPT عمل می‌کند؛
- ❖ حمایت از غیرنظامیان: تسلیحات هسته‌ای، به دلیل آثار مخرب و غیرقابل کنترل آن‌ها بر غیرنظامیان، با اصول حقوق بشردوستانه مغایرت دارند و فتوا، هم‌سو با این اصول، به‌طور صریح استفاده از آن‌ها را منع می‌کند.

۹-۵. تأثیر فتوا بر گفتمان صلح‌طلبی جهانی

آیت‌الله خامنه‌ای در بیانات خود بارها بر صلح و امنیت جهانی تأکید کرده‌اند: «من تأکید می‌کنم که جمهوری اسلامی هرگز در پی تسلیحات هسته‌ای نیست و نیز هرگز از حق ملت خود در استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای چشم‌پوشی نخواهد کرد. شعار ما، انرژی هسته‌ای برای همه و سلاح هسته‌ای برای هیچ‌کس است. ما بر این هر دو سخن پای خواهیم فشرد و میدانیم که شکستن انحصار چند کشور غربی در تولید انرژی هسته‌ای در چهارچوب معاهده عدم اشاعه، به سود همه کشورهای مستقل و از جمله کشورهای عضو جنبش عدم تعهد است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۶/۰۹). این فتوا، با ارائه الگویی اخلاقی و دینی، به گفتمان صلح‌طلبی جهانی غنا بخشیده و رویکردی متفاوت در مقابله با تهدیدات ناشی از تسلیحات کشتار جمعی ارائه کرده است.

۱۰. نقش فتوا در امنیت منطقه‌ای و جهانی

۱۰-۱. نقش فتوای آیت‌الله خامنه‌ای در تقویت امنیت منطقه‌ای

فتوای آیت‌الله خامنه‌ای تأثیرات مثبتی بر امنیت منطقه‌ای داشته است. با اعلام این فتوا، ایران به‌عنوان کشوری که به اصول صلح و امنیت پایبند است، توانسته است اعتماد کشورهای منطقه را جلب کند. این امر به‌ویژه در شرایطی که برخی کشورهای منطقه به دنبال دستیابی به تسلیحات هسته‌ای هستند، اهمیت دوچندان دارد (Chomsky, 2017). آیت‌الله خامنه‌ای در این باره فرموده‌اند: «سلاح هسته‌ای نه تأمین‌کننده امنیت و نه مایه تحکیم قدرت سیاسی است، بلکه تهدیدی برای این هر دو است. حوادث دهه ۹۰ قرن بیستم نشان داد که داشتن این تسلیحات نمی‌تواند رژیم‌های همانند شوروی سابق را هم حفظ کند. امروز نیز کشورهایی را می‌شناسیم که با داشتن بمب اتم، در معرض امواج ناامنی‌های مهلکند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۶/۰۹). فتوای آیت‌الله خامنه‌ای مبنی بر حرمت تولید و استفاده از تسلیحات هسته‌ای، یکی از مهم‌ترین مبانی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در راستای ارتقای امنیت منطقه‌ای و جهانی است. این فتوا که مبتنی بر اصول دینی و اخلاقی است، در کنار تعهدات حقوقی ایران در چهارچوب معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای (NPT)، به‌عنوان یک موضع راهبردی در برابر تهدیدات منطقه‌ای و سیاست‌های دوگانه قدرت‌های جهانی عمل کرده است.

۲-۱۰. تأثیر فتوا بر امنیت منطقه‌ای

۱-۲-۱۰. کاهش تنش‌ها و رقابت تسلیحاتی

خاورمیانه یکی از مناطقی است که همواره با خطرات ناشی از رقابت تسلیحاتی مواجه بوده است. فتوای آیت‌الله خامنه‌ای با تأکید بر حرمت تولید و استفاده از تسلیحات هسته‌ای، نقشی کلیدی در کاهش تنش‌های منطقه‌ای ایفا کرده است. آیت‌الله خامنه‌ای در دیدار با فرماندهان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی تصریح کردند که «ما سلاح هسته‌ای را نه به‌خاطر زید و عمرو، نه به‌خاطر آمریکا و غیر آمریکا، به‌خاطر عقیده‌مان قبول نداریم؛ هیچ‌کس نباید داشته باشد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۰۶/۲۶).

۲-۲-۱۰. مقابله با تهدیدات رژیم صهیونیستی

این فتوا، علاوه بر کاهش رقابت تسلیحاتی، به‌عنوان موضعی در برابر تهدیدات ناشی از انبار تسلیحات هسته‌ای رژیم صهیونیستی عمل کرده است. آیت‌الله خامنه‌ای در این باره فرمودند:

«خطر سلاح‌های اتمی در منطقه خاورمیانه بسیار جدی است؛ اما متأسفانه با این مسئله و با رژیم غاصب اسرائیل که به انبار موشک‌های اتمی تبدیل شده است، برخورد نمی‌شود» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۷/۰۴/۱۰). این رویکرد، نشان‌دهنده موضع جمهوری اسلامی ایران در حمایت از امنیت منطقه‌ای و مقابله با تهدیدات هسته‌ای است.

۱۰-۳. تأثیر فتوا بر امنیت جهانی

۱۰-۳-۱. تقویت گفتمان صلح و خلع سلاح

فتوای آیت‌الله خامنه‌ای با تأکید بر حرام بودن تولید و استفاده از تسلیحات هسته‌ای، جایگاه ایران را در گفتمان جهانی خلع سلاح هسته‌ای تقویت کرده است. ایشان در بیانی تصریح کرده‌اند: «ما دنبال انفجار هسته‌ای نیستیم، دنبال آزمایش هسته‌ای نیستیم، دنبال سلاح هسته‌ای نیستیم؛ نه به‌خاطر اینکه آن‌ها می‌گویند، بلکه به‌خاطر خودمان، به‌خاطر دینمان و به‌خاطر عقلمان» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۱/۲۰). این موضع‌گیری، علاوه بر تبیین اصول اخلاقی، به گفتمان جهانی در زمینه کاهش تسلیحات کشتار جمعی غنا بخشیده است.

۱۰-۳-۲. مقابله با افسانه‌سازی تهدید هسته‌ای ایران

آیت‌الله خامنه‌ای در بیانات متعدد، تلاش‌های قدرت‌های غربی برای نمایش ایران به‌عنوان تهدید هسته‌ای را نقد کرده‌اند. ایشان در این خصوص فرمودند: «افسانه جعلی مسئله هسته‌ای و سلاح هسته‌ای را آمریکایی‌ها علم کردند که بگویند جمهوری اسلامی مایه تهدید است؛ نه مایه تهدید، خود آمریکا است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۱/۳۰).

۱۰-۴. الگوسازی برای همکاری‌های بین‌المللی

۱۰-۴-۱. ارائه مدل صلح‌طلبی دینی و عقلانی

فتوای آیت‌الله خامنه‌ای، به‌عنوان یک سند دینی و اخلاقی، الگویی برای سایر کشورها ارائه کرده است که چگونه می‌توان از ظرفیت‌های دینی برای ارتقای امنیت جهانی بهره گرفت. این فتوا، ایران را به‌عنوان کشوری پیشرو در گفتمان صلح و امنیت معرفی کرده است.

۱۰-۴-۲. پیام صریح به قدرت‌های جهانی

آیت‌الله خامنه‌ای در بیانیه‌ای صریح تأکید کرده‌اند: «سلاح هسته‌ای نه تأمین‌کننده امنیت و نه مایه تحکیم قدرت سیاسی است، بلکه تهدیدی برای این هر دو است. حوادث دهه ۹۰ قرن بیستم نشان داد که داشتن این تسلیحات نمی‌تواند رژیمی همانند شوروی سابق را هم حفظ کند. امروز نیز کشورهایی را می‌شناسیم که با داشتن بمب اتم، در معرض امواج ناامنی‌های مهلکند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۴۰۱/۰۶/۰۹).

۱۱. ارتباط فتوا با حقوق بین‌الملل و تعهدات جهانی

فتوای آیت‌الله خامنه‌ای در حرمت تولید و استفاده از تسلیحات هسته‌ای، در کنار مبانی دینی، با اصول و اهداف حقوق بین‌الملل نیز همخوانی دارد. این فتوا، به‌عنوان یک تعهد یک‌جانبه و اخلاقی، نه تنها بر سیاست‌های داخلی ایران تأثیر گذاشته، بلکه به‌عنوان ابزاری برای تقویت حقوق بین‌الملل و ارتقای امنیت جهانی عمل کرده است.

۱۱-۱. هم‌سویی فتوا با معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای (NPT)

۱۱-۱-۱. تعهد به اصل خلع سلاح

معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای (NPT) در ماده ششم خود، کشورهای دارای سلاح هسته‌ای را به حرکت به‌سوی خلع سلاح کامل متعهد کرده است. فتوای آیت‌الله خامنه‌ای نیز بر همین اصل تأکید دارد و به‌عنوان یک تعهد دینی و سیاسی، نقش ایران را در تحقق این هدف جهانی تقویت می‌کند. ایشان در این باره می‌فرمایند: «ما اعتقاد داریم که سلاح هسته‌ای جنایت بر بشریت است و نباید تولید شود؛ آنچه هم که در دنیا هست، باید محو شود و از بین برود» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۱۱/۲۸).

۱۱-۲. حمایت از حق استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای

یکی دیگر از اصول معاهده NPT، حق کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای برای دستیابی به فناوری هسته‌ای صلح‌آمیز است. ایران با تأکید بر این اصل، برنامه‌های هسته‌ای خود را در چهارچوب حقوق بین‌الملل پیش برده و شفافیت خود را در تعامل با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی

(IAEA) نشان داده است. آیت الله خامنه‌ای تصریح کرده‌اند: «غنی‌سازی و آنچه در زمینه هسته‌ای تا امروز پیش آمده است، یک دستاورد بسیار مهم است. باید در این صنعت کار بشود، حرکت بشود، پیشرفت بشود» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۱/۲۰).

۱۱-۲. فتوا به عنوان تعهد یک‌جانبه در حقوق بین‌الملل

در حقوق بین‌الملل، تعهدات یک‌جانبه می‌توانند به عنوان ابزاری الزام‌آور عمل کنند، به شرط آنکه با رفتارهای دولت هم‌خوانی داشته باشند و در چهارچوب اصول حقوقی قرار گیرند. فتوای آیت الله خامنه‌ای، نمونه‌ای از چنین تعهدی است که پایبندی ایران به عدم تولید و استفاده از تسلیحات هسته‌ای را نشان می‌دهد.

ایشان در بیانات خود تأکید کرده‌اند: «ما دنبال انفجار هسته‌ای نیستیم، دنبال آزمایش هسته‌ای نیستیم، دنبال سلاح هسته‌ای نیستیم؛ نه به‌خاطر اینکه آن‌ها می‌گویند، [بلکه] به‌خاطر خودمان، به‌خاطر دینمان و به‌خاطر عقلمان. هم فتوای شرعی ما این است، هم فتوای عقلی ما این است. فتوای عقلی ما هم این است که ما امروز و فردا و هیچ وقت به سلاح هسته‌ای احتیاج نداریم» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۱/۲۰).

۱۱-۳. تقویت گفتمان حقوق بشردوستانه جهانی

فتوای آیت الله خامنه‌ای، با تأکید بر حرمت تسلیحات هسته‌ای، به اصول بنیادین حقوق بشردوستانه بین‌المللی کمک کرده است. این فتوا، هم‌سو با اهداف کنوانسیون‌های بشردوستانه ژنو، به کاهش رنج انسانی و حمایت از غیرنظامیان در منازعات مسلحانه توجه دارد. آیت الله خامنه‌ای در این باره می‌فرمایند: «سلاح هسته‌ای برای یک کشوری مثل کشور ما مایه دردسر است که حالا تفصیل این بماند؛ بنابراین دستاورد هسته‌ای، بسیار مهم است و دنبال کردن این صنعت و صنعتی کردن کشور، بسیار چیز لازمی است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۱/۲۰).

۱۱-۴. نقد سیاست‌های دوگانه قدرت‌های هسته‌ای

۱۱-۴-۱. افشای معیارهای دوگانه در حقوق بین‌الملل

آیت الله خامنه‌ای بارها به سیاست‌های دوگانه قدرت‌های هسته‌ای در زمینه عدم اشاعه تسلیحات هسته‌ای انتقاد کرده‌اند. ایشان فرموده‌اند: امروز با تأسف فراوان دیده می‌شود که

کشورهای دارنده بیشترین تسلیحات هسته‌ای، اراده‌ای جدی و واقعی برای حذف این ابزارهای مرگبار از دکترین نظامی خود ندارند و آن را همچنان عامل رفع تهدید و شاخصی مهم در تعریف جایگاه سیاسی و بین‌المللی خود می‌دانند. این تصور، به کلی مردود و مطرود است (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۶/۰۹). این انتقاد، جایگاه ایران را در نظام بین‌المللی به‌عنوان کشوری متعهد به عدالت و اصول حقوقی تقویت کرده است.

۱۱-۴-۲. مقابله با افسانه تهدید هسته‌ای ایران

آیت‌الله خامنه‌ای در بیانات خود تأکید کرده‌اند که ادعاهای برخی کشورهای غربی مبنی بر تهدیدآمیز بودن برنامه هسته‌ای ایران، افسانه‌ای جعلی است. ایشان تصریح کرده‌اند: «حالا افسانه جعلی مسئله هسته‌ای و سلاح هسته‌ای را آمریکایی‌ها و پشت سرش اروپایی‌ها و بعضی بادمجان دور قاب‌چین‌های دیگر عَلم کردند که بگویند جمهوری اسلامی مایه تهدید است؛ نه مایه تهدید، خود آمریکا است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۱/۳۰).

۱۲. نقش فتوای حرمت تسلیحات هسته‌ای در تقویت صلح و امنیت بین‌المللی

فتوای آیت‌الله خامنه‌ای، مبنی بر حرمت تولید و استفاده از تسلیحات هسته‌ای، یکی از تأثیرگذارترین مواضع جمهوری اسلامی ایران در گفتمان صلح و امنیت جهانی است. این فتوا، با تأکید بر اصول اسلامی، هم‌سویی قابل‌توجهی با اهداف حقوق بین‌الملل داشته و به تقویت معاهدات خلع سلاح و کاهش تنش‌های جهانی کمک کرده است. در این بخش، تأثیرات فتوای آیت‌الله خامنه‌ای در سه محور تقویت گفتمان صلح، ترویج خلع سلاح و مقابله با سیاست‌های دوگانه بررسی می‌شود.

۱-۱۲. تقویت گفتمان صلح و اعتمادسازی بین‌المللی

۱-۱-۱۲. تعهد اخلاقی به صلح جهانی

فتوای حرمت تسلیحات هسته‌ای، تعهد جمهوری اسلامی ایران به اصول اخلاقی و دینی در راستای صلح جهانی را نمایان می‌کند. آیت‌الله خامنه‌ای در بیانات خود، سلاح هسته‌ای را «جنایت بر بشریت» دانسته و بر لزوم نابودی آن‌ها تأکید کرده‌اند «اعتقاد داریم که سلاح هسته‌ای جنایت بر بشریت است و نباید تولید شود؛ آنچه هم که در دنیا هست، باید محو شود

و از بین برود» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۱۱/۲۸). این تعهد، ایران را به‌عنوان کشوری صلح‌طلب و پایبند به اصول حقوق بشردوستانه معرفی کرده است.

۱۲-۱-۲. اعتمادسازی در عرصه بین‌المللی

فتوای آیت‌الله خامنه‌ای، با تأکید بر موضع شفاف ایران در مخالفت با تسلیحات کشتار جمعی، گامی مؤثر در اعتمادسازی بین‌المللی بوده است. این موضع‌گیری، زمینه‌ساز کاهش سوءظن‌ها و تقویت همکاری‌های دیپلماتیک شده است.

۱۲-۲. ترویج خلع سلاح و تقویت معاهدات بین‌المللی

۱۲-۲-۱. هم‌سویی با معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای (NPT)

فتوای حرمت تسلیحات هسته‌ای، هم‌سو با اهداف معاهده NPT، بر ضرورت خلع سلاح تأکید دارد. این موضع‌گیری، نشان‌دهنده پایبندی ایران به اصل ماده ششم این معاهده است که از کشورهای دارای سلاح هسته‌ای می‌خواهد به سمت خلع سلاح حرکت کنند. آیت‌الله خامنه‌ای در این خصوص فرمودند: «ما دنبال انفجار هسته‌ای نیستیم، دنبال آزمایش هسته‌ای نیستیم، دنبال سلاح هسته‌ای نیستیم؛ نه به‌خاطر اینکه آن‌ها می‌گویند، [بلکه] به‌خاطر خودمان، به‌خاطر دینمان و به‌خاطر عقلمان. هم فتوای شرعی ما این است، هم فتوای عقلی ما این است. فتوای عقلی ما هم این است که ما امروز و فردا و هیچ وقت به سلاح هسته‌ای احتیاج نداریم» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۱/۲۰).

۱۲-۲-۲. تأکید بر حق استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای

این فتوا، علی‌رغم مخالفت با تسلیحات هسته‌ای، از حق استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای حمایت می‌کند. این رویکرد، با ماده چهارم معاهده NPT که حق بهره‌برداری از فناوری هسته‌ای برای اهداف صلح‌آمیز را تضمین می‌کند، هم‌خوانی دارد. آیت‌الله خامنه‌ای در این باره تصریح کرده‌اند: «غنی‌سازی و آنچه در زمینه هسته‌ای تا امروز پیش آمده است، یک دستاورد بسیار مهم است؛ این چیز کمی نیست و این گام‌های ابتدایی ما در این صنعت است. باید در این صنعت کار بشود، حرکت بشود، پیشرفت بشود» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۱/۲۰).

۱۲-۳. مقابله با سیاست‌های دوگانه قدرت‌های جهانی

۱۲-۳-۱. افشای معیارهای دوگانه

فتوای حرمت تسلیحات هسته‌ای، سیاست‌های دوگانه قدرت‌های بزرگ را که خود دارای تسلیحات هسته‌ای هستند و درعین‌حال از خلع سلاح دیگر کشورها حمایت می‌کنند، به چالش کشیده است. آیت‌الله خامنه‌ای در این زمینه می‌فرماید: «دولت‌هایی که با تولید سلاح اتمی و شیمیایی و به کار گرفتن آن، تاریخ معاصر خود را سیه‌رو کرده‌اند، حق ندارند خود را متولی عدم اشاعه صنعت هسته‌ای قلمداد کنند» (خامنه‌ای، پیام، ۱۳۸۴/۱۰/۱۹).

۱۳. فتوای حرمت تسلیحات هسته‌ای: الگویی برای نظام بین‌الملل

فتوای آیت‌الله خامنه‌ای مبنی بر حرمت تولید، نگهداری و استفاده از تسلیحات هسته‌ای، در کنار تعهدات جمهوری اسلامی ایران به معاهدات بین‌المللی، می‌تواند به‌عنوان الگویی اخلاقی، دینی و حقوقی برای نظام بین‌الملل مطرح شود. این بخش به بررسی جنبه‌های الگوساز این فتوا در سیاست‌های خلع سلاح جهانی، تقویت دیپلماسی عمومی و توسعه گفتمان حقوق بشردوستانه می‌پردازد.

۱۳-۱. الگوی اخلاقی و دینی برای کاهش تسلیحات کشتار جمعی

۱۳-۱-۱. تأکید بر ارزش‌های انسانی در سیاست بین‌الملل

فتوای آیت‌الله خامنه‌ای با محوریت اصول دینی و اخلاقی، به‌طور ویژه بر ارزش‌های انسانی مانند صلح، امنیت و جلوگیری از کشتار جمعی تأکید دارد. ایشان در بیانات خود فرموده‌اند: «ما اعتقاد داریم که سلاح هسته‌ای جنایت بر بشریت است و نباید تولید شود؛ آنچه هم که در دنیا هست، باید نابود شود» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۱۱/۲۸).

۱۳-۱-۲. نقش آموزه‌های دینی در گفتمان بین‌المللی

این فتوا نمونه‌ای از تأثیر آموزه‌های اسلامی بر سیاست‌های بین‌المللی است که می‌تواند به‌عنوان الگویی برای سایر کشورها عمل کند. استفاده از مفاهیم دینی برای مقابله با تهدیدات جهانی، زمینه‌ساز گفتمان جدیدی در عرصه بین‌المللی شده است.

۱۳-۲. تقویت دیپلماسی عمومی و بازسازی تصویر بین‌المللی ایران

۱۳-۲-۱. استفاده از فتوا به‌عنوان ابزار دیپلماسی عمومی

فتوای حرمت تسلیحات هسته‌ای، علاوه بر پیام اخلاقی و دینی، ابزاری مؤثر در دیپلماسی عمومی ایران بوده است. این فتوا، جمهوری اسلامی را به‌عنوان کشوری متعهد به اصول صلح و امنیت جهانی معرفی کرده است. آیت‌الله خامنه‌ای در این باره تأکید کرده‌اند: «جمهوری اسلامی هیچ اصراری هم ندارد که در دفاع خودش در این قضیه خیلی احساسات به خرج بدهد؛ نه ما اعتقاد به بمب اتم نداریم، به سلاح اتمی نداریم؛ دنبالش هم نخواهیم رفت. بر طبق مبانی اعتقادی ما، مبانی دینی ما، به کار بردن این‌گونه وسایل کشتار جمعی اصلاً ممنوع است، حرام است؛ این، ضایع کردن حرث و نسل است که قرآن آن را ممنوع کرده»^۱ (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۸/۱۱/۳۰).

۱۳-۲-۲. افزایش مشروعیت ایران در نظام بین‌الملل

فتوا، نقش مهمی در افزایش مشروعیت ایران در نظام بین‌الملل داشته است. با ارائه این فتوا به‌عنوان یک تعهد دینی و سیاسی، ایران توانسته است در برابر اتهامات مبنی بر تهدید هسته‌ای، موضعی قوی و مشروع اتخاذ کند.

۱۳-۳. توسعه گفتمان حقوق بشردوستانه و عدالت جهانی

۱۳-۳-۱. هم‌خوانی فتوا با اصول حقوق بشردوستانه

فتوای حرمت تسلیحات هسته‌ای، با اصول حقوق بشردوستانه بین‌المللی که هدف آن کاهش رنج انسانی و جلوگیری از کشتار جمعی است، هم‌سو است. این فتوا بر لزوم احترام به

۱. سوره مبارکه البقره آیه ۲۰۵: وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يَحِبُّ الْفُسَادَ. ترجمه: (نشانه آن، این است که) هنگامی که روی برمی‌گردانند (و از نزد تو خارج می‌شوند)، در راه فساد در زمین، کوشش می‌کنند و زراعت‌ها و چهارپایان را نابود می‌سازند؛ (با اینکه می‌دانند) خدا فساد را دوست نمی‌دارد.

کرامت انسانی تأکید کرده و استفاده از تسلیحات کشتار جمعی را مغایر با ارزش‌های انسانی می‌داند.

۱۳-۲-۳. مقابله با تبعیض در نظام بین‌الملل

یکی از مهم‌ترین جنبه‌های الگوساز این فتوا، مقابله با سیاست‌های تبعیض‌آمیز در نظام بین‌الملل است. آیت‌الله خامنه‌ای در این باره فرموده‌اند: «برخی از دولت‌های هسته‌ای در سال‌های اخیر از نظریه بازدارندگی در مقابل سایر قدرت‌های هسته‌ای بر مبنای «نابودی تضمین‌شده متقابل» هم فراتر رفته‌اند تا جایی که در راهبرد هسته‌ای این دولت‌ها، بر حفظ انتخاب هسته‌ای در برابر تهدیدات متعارف از سوی ناقضین معاهده عدم اشاعه تأکید شده است، درحالی‌که بزرگ‌ترین ناقضین معاهده عدم اشاعه، قدرت‌هایی هستند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۹). فتوای آیت‌الله خامنه‌ای در حرمت تسلیحات هسته‌ای، الگویی منحصر به فرد برای نظام بین‌الملل در راستای تحقق عدالت، صلح و امنیت جهانی ارائه کرده است. این فتوا، با تلفیق آموزه‌های دینی و اصول حقوق بین‌الملل، راهی برای کاهش تهدیدات ناشی از تسلیحات کشتار جمعی و تقویت همزیستی مسالمت‌آمیز میان کشورها فراهم کرده است.

۱۴. نمای کلی تأثیرات فتوای حرمت تسلیحات هسته‌ای

برای درک بهتر تأثیرات گسترده فتوای آیت‌الله خامنه‌ای مبنی بر حرمت تولید و استفاده از تسلیحات هسته‌ای، ارائه یک نمای مفهومی که ارتباط میان ابعاد مختلف این فتوا و نتایج آن را به تصویر بکشد، ضروری است. این بخش، یک الگوی کلی از پیامدهای این فتوا در چهار محور اصلی ارائه می‌دهد:

۱-۱۴. مبانی دینی و فقهی

فتوای آیت‌الله خامنه‌ای ریشه در آموزه‌های اسلامی دارد و مبتنی بر اصولی مانند قاعده لاضرر و اصل حفظ نظام است. این مبانی دینی، تعهد ایران به عدم تولید و استفاده از سلاح‌های هسته‌ای را تقویت کرده و به‌عنوان مرجعی اخلاقی و شرعی عمل می‌کند.

۲-۱۴. حقوق بین الملل و گفتمان صلح

این فتوا هم‌سو با اهداف معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای (NPT) و اصول حقوق بشردوستانه است. ایران با استفاده از این فتوا، پایبندی خود به حقوق بین‌الملل و تعهدات جهانی را نشان داده و جایگاه خود را در گفتمان خلع سلاح تقویت کرده است.

۳-۱۴. سیاست‌های داخلی و دیپلماسی بین‌المللی

فتوا، سیاست‌های داخلی ایران را در راستای شفافیت و همکاری با نهادهای بین‌المللی هدایت کرده و از آن به‌عنوان ابزاری برای دیپلماسی عمومی و تقویت تصویر ایران در جهان بهره گرفته شده است.

۴-۱۴. چالش‌ها و فرصت‌ها

با وجود چالش‌هایی مانند تحریم‌های ظالمانه و سیاست‌های دوگانه قدرت‌های جهانی، فتوا فرصتی را برای ایران فراهم کرده تا به‌عنوان الگویی اخلاقی و صلح‌طلب در جهان شناخته شود و به ترویج اصول عدالت و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز بپردازد.

در این الگو، ارتباط میان مبانی دینی، حقوق بین‌الملل، سیاست‌های داخلی و چالش‌ها و فرصت‌ها به صورت یک نظام به هم پیوسته نشان داده شده است. این ساختار، تأثیر متقابل هر بخش را بر دیگر بخش‌ها به تصویر می‌کشد و راهبردی جامع برای تحلیل نقش فتوای حرمت تسلیحات هسته‌ای در سیاست‌های ایران و نظام بین‌الملل ارائه می‌دهد.

نتیجه‌گیری

فتوای تاریخی آیت‌الله خامنه‌ای مبنی بر حرمت تولید، نگهداری و استفاده از تسلیحات هسته‌ای، نه تنها به عنوان یک تعهد دینی و اخلاقی، بلکه به عنوان یک راهبرد کلیدی در گفتمان حقوق بین‌الملل و سیاست‌های هسته‌ای صلح‌آمیز جمهوری اسلامی ایران مطرح شده است. این فتوا که ریشه در اصول اسلامی و آموزه‌های قرآن کریم دارد، تأثیرات گسترده‌ای در سیاست‌گذاری‌های داخلی و تعاملات بین‌المللی ایران بر جای گذاشته است. در عرصه داخلی، فتوای آیت‌الله خامنه‌ای چهارچوبی اخلاقی و دینی برای تصمیم‌گیری‌های کلان کشور فراهم آورده است. این فتوا موجب شفافیت در برنامه‌های هسته‌ای ایران شده و بستری برای همکاری فعال با نهادهای بین‌المللی، به ویژه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی (IAEA)، ایجاد کرده است. این امر، ضمن تأکید بر صلح‌طلبی ایران، تلاش‌ها برای رفع اتهامات مرتبط با نظامی‌سازی برنامه هسته‌ای را تقویت کرده است. به تعبیر آیت‌الله خامنه‌ای: «ما دنبال انفجار هسته‌ای نیستیم، دنبال آزمایش هسته‌ای نیستیم، دنبال سلاح هسته‌ای نیستیم؛ نه به خاطر اینکه آن‌ها می‌گویند، [بلکه] به خاطر خودمان، به خاطر دینمان و به خاطر عقلمان. هم فتوای شرعی ما این است، هم فتوای عقلی ما این است. فتوای عقلی ما هم این است که ما امروز و فردا و هیچ وقت به سلاح هسته‌ای احتیاج نداریم» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۱/۲۰). در عرصه بین‌المللی، این فتوا به عنوان ابزاری دیپلماتیک و اخلاقی در دفاع از مواضع ایران عمل کرده است. تأکید بر استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای در چهارچوب معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای (NPT)، موجب افزایش اعتمادسازی و کاهش سوءظن‌ها در جامعه جهانی شده است. همچنین، این فتوا به عنوان نمونه‌ای از تعهدات یک‌جانبه در تقویت اصول حقوق بشردوستانه و ترویج صلح جهانی نقش‌آفرینی کرده است (ICRC, 2020). با این حال، چالش‌هایی همچنان وجود دارد؛ از جمله تداوم تحریم‌های غیرعادلانه و سیاست‌های دوگانه

قدرت‌های بزرگ که روند تعامل سازنده ایران با نظام بین‌الملل را پیچیده کرده است. آیت‌الله خامنه‌ای در این زمینه تصریح کرده‌اند: «ادعای اینکه این فشارها، این تحریم‌ها، این محاصره‌ها، این دشمنی‌ها و خصومت‌ها به خاطر مسئله سلاح هسته‌ای و مسئله توان هسته‌ای است، یک دروغ است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۵/۰۳). فتوای حرمت تسلیحات هسته‌ای، الگویی بی‌بدیل برای ایجاد تعهدات دوجانبه و چندجانبه در عرصه بین‌المللی ارائه داده است. این فتوا، با تکیه بر اصول اخلاقی و فقهی، راهی برای تقویت گفتمان صلح و امنیت جهانی باز کرده است. استمرار در گفتمان‌سازی پیرامون این فتوا و بهره‌گیری از آن در تعاملات دیپلماتیک، می‌تواند تأثیرات مثبت بیشتری بر کاهش تنش‌های جهانی و ارتقای عدالت در نظام بین‌الملل داشته باشد.

فهرست منابع

- قرآن کریم.
- احسانی فر، احمد. (۲۰۱۷). تحلیل فقهی فتوای رهبری مبنی بر حرمت استفاده از سلاح هسته‌ای در پرتو نظریه تابعیت. فصلنامه فقه و حقوق اسلامی، ۱۰(۴).
- آیت‌الله خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۳-۱۳۹۵). مجموعه بیانات در حوزه سیاست‌های هسته‌ای. www.kahmenei.ir
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۸). فقه و اصول در اسلام. قم: مرکز نشر اسراء.
- حاجیان، میترا. (۲۰۱۹). ملزومات استفاده از تسلیحات هسته‌ای بر مبنای ادله حرمت. نشریه فقه سیاسی، ۶(۱).
- حبیب زاده، توکل. (۲۰۱۵). فتوای هسته‌ای و حقوق بین‌الملل. پژوهش‌های سیاسی بین‌المللی، ۱۵(۱).
- دریایی، محمد حسن. (۲۰۱۸). خلع سلاح هسته‌ای در تئوری‌های مختلف روابط بین‌الملل. فصلنامه علوم سیاسی، ۷(۲).
- رستمی نجف‌آبادی، حامد. (۲۰۱۸). جرم بودن اقدام علیه بشریت به‌وسیله سلاح‌های هسته‌ای از نگاه فقه با رویکرد فتوای آیت‌الله خامنه‌ای. مجله حقوق بین‌الملل و امنیت جهانی، ۱۲(۱).
- شناسایی، هدایت الله. (۲۰۱۷). حق مسلم هسته‌ای در حقوق بین‌الملل. نشریه بین‌الملل و حقوق بشری، ۴(۳).
- شهابی سیرجانی، فرهاد. (۱۳۹۳). فتوای رهبری در مورد سلاح‌های تخریب جمعی: سرچشمه، اهمیت و تأثیرات. فصلنامه روابط خارجی، ۶(۲).
- ضیایی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۸۳). حقوق معاهدات بین‌المللی. تهران: گنج دانش، جلد ۱۰.
- عبدی، حسن و همکاران. (۲۰۱۸). بررسی تحلیلی مفهوم سلاح‌های کشتار جمعی و تطبیق آن بر دیدگاه اسلامی با تأکید بر آرای آیت‌الله خامنه‌ای. مجله حقوق عمومی، ۱۱(۳).

- فلسفی، هدایت الله (۱۳۷۵). نابرابری دولت‌ها در قبول و اجرای معاهده عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای. مجله حقوقی، شماره ۲۰، ص ۲۱-۲۲.
- مجیدی، محمدرضا (۱۳۸۲). ده گفتار پیرامون انقلاب اسلامی. تهران: نشر معارف.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۵). فقه سیاسی اسلام. تهران: مرکز نشر آثار اسلامی.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۶). اصول فلسفه و روش رئالیسم. تهران: انتشارات صدرا.
- ممتاز، جمشید (۱۳۷۵). حقوق بین‌الملل سلاح‌های کشتار جمعی. ترجمه و تحقیق: امیرحسین رنجبریان. تهران: انتشارات دادگستر.
- منتظری، حسینعلی (۱۳۷۹). حکومت اسلامی و مبانی فقهی آن. تهران: انتشارات نشر اندیشه.
- موسوی، سید فضل الله و همکاران. (۲۰۱۷). بررسی استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای در پرتو حقوق بین‌الملل. مجله پژوهش‌های بین‌المللی، ۸(۵).
- ولایی، حسین (۱۳۸۰). حقوق بشردوستانه در اسلام. قم: پژوهشگاه علوم و معارف اسلامی.

Dixon, M. (2109). International Law. Oxford University Press.

- IAEA (2021). Annual Report. International Atomic Energy Agency.
- ICRC (2020). International Humanitarian Law and Nuclear Weapons. International Committee of the Red Cross.
- Kerr, P. (2015). Iran's Nuclear Program and International Concerns. Congressional Research Service.
- Simma, B. (2012). The Charter of the United Nations: A Commentary. Oxford University Press.
- Soltanieh, A. (2016). Iran's Nuclear Diplomacy: Peaceful Intentions Underpinning Strategic Policies. Journal of International Relations and Diplomacy, 8(3).
- UN (۲۰۲۰). Nuclear Non-Proliferation Treaty Review Conference Reports. United Nations Publications.